

Radosław Gajda

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

EGZOTYZMY W OGNISTYM ANIELE WALEREGO BRIUSOWA

Zawsze, kiedy miewamy do czynienia z egzotyzmami, zastanawia nas funkcja, jaką pełnią one w języku, z jakich języków najczęściej bywają przejmowane oraz jakie są przyczyny ich zastosowania. Egzotyzm (gr. *eksotikos* – ‘daleki, cudzoziemski’) to zapożyczenie językowe, nazywające obce realia. Egzotyczny: właściwy krajom obcym i dalekim, o odmiennym klimacie i osobliwych obyczajach: niezwykły, cudaczny, cudzoziemski, zamorski; pełen egzotyki¹. Idealnym materiałem do analizy zagadnienia „egzotyki językowej” jest utwór *Ognisty anioł* Walerego Briusowa. W nim to odzwierciedliło się wieloletnie zainteresowanie rosyjskiego autora szesnastowieczną kulturą niemiecką i tym samym utwór ten idealnie wpisuje się w pojęcie „obcości”, przenosząc czytelnika z obszaru prawosławia w obcą kulturę i przestrzeń. Ten sporych rozmiarów utwór prozatorski został po raz pierwszy opublikowany w czasopiśmie „Wiesy” w latach 1907-1908, a jego wydanie książkowe ukazało się nakładem Wydawnictwa „Skorpion” w roku 1908. *Ognisty anioł*, „powieść historyczna ze znaczącym fundamentem psychologicznym”², stanowi efekt trzyletniej pracy pisarskiej, którą poprzedziły dogłębne studia nad niemieckimi, francuskimi i rosyjskimi materiałami źródłowymi z zakresu historii, etnologii, filozofii, sztuki i literatury, scholastyki, procesów sądów inkwizycyjnych, magii, czarnoksięstwa, astrologii oraz alchemii. Briusow niezwykle sumiennie i wszechstronnie przygotowywał się do procesu twórczego, studiował źródła historyczne i publicystyczne, by ostatecznie połączyć rzetelną znajomość przeszłości szesnastowiecznych Niemiec ze zdumiewającą intuicją kulturowo-historyczną i genialnym wyczuciem epoki. Wszystko to daje podstawy do tego, by pokusić się o analizę zastosowanych w powieści egzotyzmów.

¹ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wyd. XXI, Warszawa 1991, s. 139.

² B. Stempczyńska, *Rosyjska proza psychologiczna początku XX wieku. Między tradycją a eksperymentem*, Katowice 1988, s. 35.

Niektóre spośród nich zasymilowały się w języku rosyjskim do tego stopnia, że tworzy się od nich nowe leksemy. Od egzotyzmów pochodzenia niemieckiego Briusow tworzy:

I. Przymiotniki relacyjne z sufiksem *-ск* (*бюргер – бюргерский*):

Другой раз не будет похвалиться своим рыцарством перед добрым бюргером!

Появились в нашем доме две женщины, по-видимому, из **бюргерской** семьи³.

[В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 223]

II. Nominanty o znaczeniu ‘obiekt, w którym można się napić’:

Jako równoważnik egzotyzmu **кнейпе**, **/кнайпе/**, **кнейпа** wykorzystywane bywają rosyjskie określenia **пивная**, **пивнушка**, **кабак**, **кабачок**, **корчма**. Słowo *кабак* pojawia się po raz pierwszy w źródłach pisanych w 1563 roku (datę tę podaje słownik Fasmera)⁴. Przyjęło się uważać, że słowo to pochodzi z jednego z dialektów niemieckich *kabacke*, *kaback* – „ветхий дом, хибара”. Według innych danych *кабак* jest jednak słowem zapożyczonym z języków tatarskich, gdzie oznacza ‘сосуд’. „Кабак” to po tatarsku *kalabasa*⁵.

Довольно долго проблуждал я по улицам города, почему-то останавливаясь на одних углах и почему-то быстро пробегая другие площади, но потом утомление и холод заставили меня поискать прибежища, и я вошёл в первый встретившийся **кабак**, сел уединённо в углу, спросив себе пива и сыру. **Кабак** полон был крестьянами и гулящими девками, потому что день был базарный, и кругом не смолкали крики, споры, брань, ругань и проклятия, подкрепляемые порою здоровым тумачком; но мне казалось хорошо в промозглom воздухе и в гаме пьяных людей. Грубые, зверские лица, дикая, неправильная речь, непристойные выходки как-то странно согласовались со смятением моей души, как сливаются иногда в хор крики тонущих с воем бури. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 202]

Потом, по окончании мессы, я долго бродил из улицы в улицу, воскрешая в памяти события последних месяцев, так как, поистине, не было в городе камня, с которым не связывалось бы у меня какого-нибудь воспоминания. Там, за Ганзейской пристанью, бывало, сидели мы с Ренатою, молча смотря на темные воды Рейна; здесь, в церкви Св. Петра, была у нее любимая скамейка; вот здесь, у башни Св. Мартина, долго и уверенно ждала Рената появления своего Генриха; этой улицей ехал я вместе с Матвеем на поеди-

³ Aby nie mnożyć przypisów w nawiasie, pod cytatami będę podawać adres bibliograficzny w postaci [autor, tytuł, rok, strona].

⁴ М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Прогресс, Москва 1967, s. 148.

⁵ *Ibidem*. Д.Н. Ушаков, *Толковый словарь русского языка*, Москва 1937, s. 1272. В. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, Москва 1880. *Словарь русского языка XI-XVII вв.*, t. VII, red. Г.А. Богатовой, Москва 1975, s. 7. И.И. Срезневский, *Материалы для словаря древне-русского языка по мисьяменным памятникам*, t. I, Санкт-Петербург 1893, s. 1169.

нок с Генрихом; в этом **кабаке** однажды провел я нелепые часы в мечтах о Ренате и об Агнессе. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 261]

III. Czasami egzotyzy wchodzą w skład jednolitych elementów zdania, składających się z nominant realizujących w tekście jakiś schemat ogólny. Za przykład posłużą:

III.1. Określenia postaci piastujących urzędy dworskie:

Третьи изображают двор адского владыки, сообщая точно, что при Вельзевуле великим **канцлером** состоит Адрамелек, казначеем — Астарот, церемониймейстером — Верделет, главным капелланом — Камоос, и не менее точно называя адских министров и военачальников, а также адских представителей при разных европейских дворах. Слишком ясно, что все эти построения исходят из общих соображений и являются подражанием современному государственному устройству на земле, тогда как истинная наука может опираться только на опыт, на наблюдения и на достойные веры показания очевидцев. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 132]

III.2. Określenia postaci szczącących się posiadaniem tytułem:

Другие сообщают точную иерархию демонов, в среде которых будто бы есть **император** — Вельзевул, семь королей: Бэл, Пурсан, Билэт, Наймон, Белиал, Асмодей, Занан, двадцать три герцога, тринадцать **маркграфов**, десять графов. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 131]

III.3. Nazwy języków/dialektów:

Слышался говор на всех прирейнских наречиях, и голландский язык, и, порой, **ротвельш**. Было похоже, как если бы в маленьком местечке остановился владетельный князь, и это перед его покоями толпились просители и свита. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 62]

III.4. Określenia jednostek walutowych. Są to *раннен* – ‘moneta’, *крейццер* – ‘moneta Austro-Węgier i południowych Niemiec będąca w obiegu do końca XIX wieku⁶. W częstym użyciu są, jak należy oczekiwać, nazwy niemieckich jednostek monetarnych. W roli diagnosty występują one w połączeniu z czasownikami *заплатить*, *стоит*, *занять*, *копить*, *цена*, *сумма*, *задаток*, *сдача*, w towarzystwie form *обойтись в...*, *прожить на...*, *зарабатывать по...*, a także w połączeniach z liczebnikami, na przykład *крейццер*, czyli ‘krajcar, grajcar’ – moneta srebrna. Moneta o tej nazwie bita była od XIII wieku początkowo w Tyrolu. Od XVI wieku funkcjonowała w krajach habsburskich jako moneta zdawkowa (równa 1/60 złotego reńskiego, w latach 1857-1892 1/100 reńskiego). Ten srebrny bilon równy 20 krajcarom nazywany

⁶ D. Ejzenhart, R. Miller, *Monety 24-krajcarowe z mennic śląskich*, Wrocław 2009, s. 38.

był również „Cwancygier” (niem. *Zwanziger*). Stanowił środek płatniczy w latach 1754-1872 na terenie Cesarstwa Austriackiego⁷.

Наконец рыжий парень, которого звали сыном ворожеи, поманил нас рукой и, взяв с нас установленную плату, по восемнадцать **крейцеров**, пропустил в двери. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 64]

Innym środkiem płatniczym, jakim posługuje się na kartach powieści jej główny bohater, jest *иоахимсталер* – duża moneta srebrna o znacznej wartości, bita od końca XV wieku,

На дорожные издержки я оставил себе малую сумму денег в серебряных **иоахимсталерах**, а сбережения зашил внутри широкого пояса, в золотых пистолях. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 44]

Dzisiejszy *thaler* jest zapewne formą skróconą określenia *Joachimsthaler Gulden*, pochodzącego od nazwy dawnej czeskiej miejscowości Joachimsthal (obecnie: Jáchymov), gdzie w 1519 roku zaczęto bić pierwsze monety srebrne. Od *talara* z kolei, poprzez czeską nazwę *tolar*, pochodzi między innymi współczesna nazwa *dolar*⁸.

III.5. Odwzorowanie realiów bez ich odczuwalnej lokalizacji w czasie i przestrzeni. Omawianą grupę tworzą głównie nazwy napojów i potraw, to jest nominanty takich realiów, które decydują o specyfice regionalnej i były spotykane wyłącznie na terenie Niemiec:

Пока Мефистофелес передавал мне этот свой итинерарий, принесли нам вина, и за стаканами **рейнвейна** беседа наша оживилась. Я все старался выведать, насколько новые знакомцы меня морочат и насколько говорят правду, но оба они были чрезвычайно уклончивы в своих ответах. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 265-266]

Так, сначала поднялся у нас спор о преимуществах разных сортов вин: итальянского **рейнфаля** и испанского канарского, шпейерского **генсфюссера** и виртембергского **эйльфингера**, а также многих других, причём ученики Агриппы проявили себя знатоками не хуже монахов. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 161]

Liczne egzotyczne nominacje wykorzystywane w *Ognistym aniele* doczekały się komentarza w uwagach odautorskich lub przypisach. W większości przypadków objaśnienia egzotyzmów odpowiadają przy tym definicjom słownikowym. Istnieje jednakże pewna różnica pomiędzy poszczególnymi wyjaśnieniami a standardową

⁷ *Ibidem*.

⁸ L. Nemeškal, *Jáchymovska mincovna v prvni polovine 16 století (1519/20-1561)*, Praha 1964, s. 63.

definicją leksykograficzną, określenia autorskie z reguły nie bywają bowiem aż tak wyczerpujące. Autor wybiórczo koncentruje uwagę na jednym z kilku znaczeń obiektu, pomijając inne, bądź przeciwnie – proponuje bardzo rozbudowane wyjaśnienie egzotyzy, częstokroć zawierające informacje, których nie odnajdziemy w definicjach słownikowych. Za przykład może posłużyć rzeczownik z sufiksem zdrabniającym: *-bean – beanчик*.

Тогда Сарраска сказала мне:

— Ты не грусти, **beanчик!** Прошлую пятницу я была у него невестой, и он ко мне очень благосклонен. Я сейчас пойду и спрошу у него: он мне не откажет. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 118]

— Но что там поминать прошлое, мой **beanчик?** Сегодня я тебя люблю, и ты мне желаннее всякого инкуба. Знаешь, вот огни уже гасят и скоро петух запоет, — пойдём-ка со мной.

: bean, bean, пойдём скорее, сядем, а то мест не будет. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 117].

*Beanami*⁹ – *Беанами* (z łac. *beanus*) na uniwersytetach staroniemieckich nazywano nowicjuszy. Etymologia: średniowieczne łacińskie *beanus*, francuskie *béjaune* – ‘żółtodziób’: *bec* – ‘dziób’, *jaune* – ‘żółty’.

W *Słowniku łaciny średniowiecznej* odnotowano leksem *beanus* w znaczeniu ‘gamoń, głupiec’¹⁰.

Częstokroć autor daje bardzo rozbudowane i opatrzone dodatkowymi komentarzami objaśnienia egzotyzy. Uwzględniają one zarówno aspekt kulturologiczny, jak i historyczno-lingwistyczny. Jako przykład zacytuję za Briusowem jedno zdanie:

Напрасно уговаривал я Ренату отдохнуть, она не хотела даже закончить нашей полдневной **меренды**, торопя меня. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 62]

Mianem *Merenda* lub *underimbiz* określano w XVI wieku wczesny obiad. **Imbiß to m bisse, bisse 1) закуска (еда наскоро) einen Imbiß einnehmen — закусить, перекусить, поесть 2) швейц. обед 3) уст. завтрак**¹¹.

W bogatych niemieckich domach jadano podówczas posiłki cztery razy dziennie: rano (śniadanie – *fruehstueck, jentamen*), następnie (drugie śniadanie – *fruehmahl, prandium*), w środku dnia (przed obiadem – *underimbis, merenda*), po zakończeniu

⁹ *Słownik języka polskiego*, t. I, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1915, s. 109. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 14. W. Kopaliński, *op. cit.*, s. 17.

¹⁰ M. Plezia, *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. I: A-C, Kraków 2007, s. 352.

¹¹ *Большой немецко-русский словарь по общей лексике*, „Русский язык – Медиа” 2004, Е.И. Лепинг *et al.*, s. 142.

wszystkich zajęć zaś (obiad – *nachtmahl, caena*). W uboższych domach ograniczano się do dwóch posiłków, rano i wieczorem. W utworze Briusowa odnajdujemy nawiązanie do jednego z posiłków celebrowanych przez zamożniejszych obywateli.

Najmniej trudności przy określeniu istoty egzotyizmu pojawia się wówczas, gdy mowa jest o egzotycznych nominantach nawiązujących do spraw dnia powszedniego, na przykład nazw posiłków i napojów. W funkcji diagnostów językowych, na podstawie których definiujemy znaczenie egzotyizmu, występują rosyjskie identyfikatory w postaci czasowników: *есть, пить*, ich synonimy, a także rzeczowniki oznaczające miary objętości i przybory stołowe (*ложка, стакан, тарелка, бочка* itd.), porcje i części całości (*кусок, ломтик* i in.), na przykład

блюда, которые мы могли **запивать** лучшим красным **арблейхертом** из монастырских погребов. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 339]

Расположившись в большой и ещё совершенно пустой в тот ранний час комнате трактира за стаканами, в которых искрился радостный **шарлахбергер**, и за кругом доброго южного сыра, мы очень скоро забыли недавние вражеские друг на друга взгляды. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 157]

Częstokroć znaczenie egzotyizmu w szerokim kontekście ujawnia się dopiero po przeczytaniu kilku wersów, a nawet akapitów. Niemniej jednak każdy egzotyizm wnosi do opisywanych realiów dodatkowe znaki szczególne. Znaczenie egzotyizmu *рейтары* (notowanego na 1621 r.)¹² staje się zrozumiałe dopiero w kontekście całego utworu Briusowa:

К нашему спору стали прислушиваться лица посторонние, и, когда я с особой настойчивостью побуждал Ренату следовать за мною, она пригрозила, что будет искать защиты от моих посягательств — у городских **рейтаров** или просто у добрых людей. Тогда, решившись на лицемерие, я сказал так:

— Благородная дама! Рыцарский долг не позволяет мне оставить даму одну вечером, среди чужой для неё толпы. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 80]

На другой день, в воскресенье, с ранней зари, Рената была на страже близ этого дома, твёрдо решив дождаться появления Генриха. Ей пришлось ждать долго, весь день, но она не обращала внимания на изумлённые взгляды прохожих и подозрительные — **рейтаров**, и только мысль, что Генрих мог ночью покинуть город, заставляла её дрожать. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 181]

¹² *Словарь русского языка...*, s. 139.

Рената ответила:

— Я скажу, что это, вероятно, какой-то пьяный прохожий, и буду рада, когда **рейтары** уберут тело. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 91]

Рейтары: 1) nie są szeregowymi, zwykłymi obywatelami, 2) szuka się u nich ochrony, 3) ludzie owi podejrzliwie patrzą na przechodniów, 4) pilnują porządku, między innymi zbierając z ulicy pijaków. Uwzględniając użycie formy liczby mnogiej, można zakładać, że 5) *рейтары* przemieszczają się po mieście większymi grupami. Jest rzeczą oczywistą, że chodzi tu o jakieś służby porządkowe. Jednakże bez wsparcia słownikowego w danym przypadku niemożliwe byłoby ustalenie dokładnego znaczenia leksemu, gdybyśmy poprzestali wyłącznie na wyjaśnieniach autora (*рейтары* – policja konna, od niemieckiego *der Reiter* – ‘jeździec, kawalerzysta’).

Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku słowa *ландскнехт*¹³: uczestnik przygód, niebezpiecznych przedsięwzięć, w tym działań realizowanych daleko od ojczyzny. Tak nazywano żołnierzy zaciężnych formacji piechoty z końca XV i z XVI wieku, wzorowanych na oddziałach zaciężnych Szwajcarów zbrojnych w piki. Oddziały *landsknechtów* wywodziły się wprawdzie z krajów niemieckojęzycznych, ale służyły w rozmaitych armiach Europy.

Słowo *Landsknecht* wywodzi się z niemieckiego *Land* – ‘kraj i *Knecht* – ‘sługa’. Określenie to oznaczało przedstawiciela władzy sądowniczej pełniącego funkcję kata, komornika i woźnego sądowego. Nazwa nie miała nic wspólnego z lancą, gdyż *landsknechci* wedle tradycji posługiwali się pikami (niem. *Spieß*). Po raz pierwszy pojawiła się ona w latach 1482-1486 (m.in. w protokołach szwajcarskich). W Polsce podobne formacje przyjęło się nazywać „lancknechtami” lub – w formie skróconej – „knechtami”.

Landsknechci wyróżniali się ekstrawaganckimi, jaskrawymi strojami: nosili wamsy, pludry, kapelusze albo z szerokimi rondami zdobione piórami (czerwonymi bądź białymi) albo wysokie podobne do cylindrów, jedwabne pończochy, skórzane trzewiki z klamrą pośrodku stopy. Były to oddziały piechoty posługujące się przede wszystkim bronią białą; stosunek strzelców (pełniących zresztą rolę pomocniczą) do pozostałych żołnierzy wynosił tu 1 : 2. *Landsknechci* słynęli z odwagi i męstwa, ale też z okrucieństwa i bezwzględności. Mieli zwyczaj rekompensować sobie nieregularność wypłacanego żołdu rabunkiem i gwałtami na miejscowej ludności. Najbardziej znanym zajściem z ich udziałem było *saco di Roma*, to jest złupienie Rzymu w maju 1527 roku. Codziennym widokiem w obozach *landsknechtów* były kobiety lekkich obyczajów, niektórzy z nich zabierali nawet na wojnę żony i dzieci.

¹³ Д.Н. Ушаков, *op. cit.*, t. II, s. 23.

Dlatego w pewnym momencie powołano specjalnego urzędnika łagodzącego kłótnie między towarzyszącymi oddziałom kobietami¹⁴.

С одной стороны, у меня тогда не было никакого определённого намерения, как повести дальше свою жизнь, а с другой — я никогда не брезгал никакой должностью, быв за свою жизнь и простым **ландскнехтом**, и сподручником купеческих домов. Итак, я ответил согласием, и таким образом, подчиняясь прихоти жизненного течения, влекшего меня извилистой рекой мимо островов и мелей, вдруг превратился из спутника сомнительного чародея в писца у сомнительного гуманиста. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 297]

Тогда пришло мне на ум стать вольным **ландскнехтом**, так как не видел я другого способа изменить свою жизнь, которая готова была застояться, как воды пруда. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 40]

Ландскнехтом совершил я весь трудный поход в Италию когда приходилось в зимнюю стужу переходить через снежные горы, идти вброд через реки по горло в воде и по целым неделям стоять лагерем в топкой грязи. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 41]

Przytoczone przykłady składają się na w miarę pełny obraz lancknechta jako najemnika. Pierwotnie omawiany tu leksem występował w znaczeniu „sługi kraju” (przekład dosłowny), następnie zaś oznaczał piechotę (niemieckiego najemnika formacji piechoty epoki odrodzenia). Po raz pierwszy został on użyty w 1470 roku przez Petera von Hagenbacha – kronikarza Karola Zuchwałego. Briusow wiedział zapewne, że złoty okres wspomnianej formacji minął wraz z zakończeniem wojen włoskich w 1559 roku, chociaż według niektórych relacji landsknechci walczyli jeszcze na frontach wojny trzydziestoletniej. Obecnie jednak większość historyków uważa, że byli to landsknechci tylko z nazwy; ci prawdziwi rozplęnęli się na przełomie XVI i XVII wieku w nowej pieszej formacji pikiniersko-muskietowej walczącej już bronią palną znacznie lepszą aniżeli wcześniej używana.

Jednakże nawiązanie w powieści do formacji najemnej końca XV i XVI wieku uformowanej na niemieckojęzycznych obszarach językowych dowodzi, że pisarz znał nie tylko kontekst kulturowy, ale także i historyczny okresu reformacji.

Czasami na podstawie kontekstu można uzyskać dodatkową informację, charakterystykę, której nie uwzględnia się w źródłach leksykograficznych. Dotyczy to chociażby pojęcia *мейстерзингер*, *Мейстерзанг*. Wyraz ten pochodzi od niem. *Meistersang*, *Meistergesang*. W Niemczech w XIV-XVI wieku określano w ten sposób twórczość muzyczno-poetycką (z niem. *Meistersänger* – „искусный певец”) członków zawodowych cechów, skupiających poetów-śpiewaków ze środowisk miejskiej klasy średniej.

¹⁴ M. Plewczyński, *Daj nam, Boże, sto lat wojny: dzieje niemieckich lancknechtów: 1477-1559*, Warszawa 1997, s. 22.

Nazywali oni siebie *мейстерзингерами* w odróżnieniu od *миннезингеров* – „старых мастеров” (*alte Meister*), prezentujących lirykę kurtuazyjną, których twórczość uważali zresztą za wzór godny naśladowania. Najbardziej znanym meistersingerem w historii był Hans Sachs¹⁵.

Рената была неумоима в изобретении всё новых и новых прошений своей литании, изумляя затейливостью своих сравнений, как **мейстерзингер** на состязании певцов. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 71]

Wielokrotnie podejmowano próby zamiany egzotyzmów rodzimymi leksemami rosyjskimi. Z jednej strony uważano, że nadmiernie zaśmiecają one mowę, powodując liczne nieporozumienia, z drugiej jednak – umiejętne zastosowanie egzotyzmów niewątpliwie wzbogaca i urozmaica język, korzystnie wpływając na precyzję przekazu.

Dyskurs *Ognistego anioła* pozostaje w ścisłym związku z lingwistycznymi, pragmatycznymi, socjokulturologicznymi oraz psychologicznymi aspektami życia. Utwór jest stylizacją powieści XVI wieku, spowiedzią typowego zapewne przedstawiciela określonej epoki historycznej. Kanwa specyficznej budowy kolejnych rozdziałów, język bohaterów – wszystko to implikuje konieczność szczególnego wykorzystania językowych jednostek leksykalnych w celu wyrażenia specyficznej, a odległej mentalności obywateli szesnastowiecznej Europy. Autor kładzie tu nacisk na semantyczne przedstawienie realiów ówczesnych Niemiec.

Egzotyzy *бакалавр, доктор, доктор-побулле, кводлибетарий, лиценциат, магистр* na poziomie semantycznym wiążą się z rzeczywistością średniowiecznej struktury uniwersyteckiej. Wyszczególnione jednostki eksplikują grupę nawiązującą do średniowiecznego szkolnictwa wyższego. Koncepcja Briusowa opiera się zatem na systemie charakterystyk użytych w dyskursie utworu, a także na przynależności konkretnego bohatera do obozu scholastycznego bądź humanistycznego.

Przemieszczając egzotyzy w czasoprzestrzeni, Briusow maksymalnie przybliża je do zjawisk typowych dla opisywanej epoki. Komponent etnograficzny, będący integralnym elementem części egzotyzmów, w praktyce w prowadzonym dyskursie powieści się zaciera (np. *бакалавр, магистр* należą do stopni naukowych stosowanych tylko w niektórych krajach europejskich; bez względu na ich użycie we współczesnej Rosji, zjawisko to nie uzyskało statusu ogólnokulturowego). Każdy z wymienionych egzotyzmów zyskuje rangę uogólnienia, oznacza codzienność zjawisk prezentowanej epoki, występując jednocześnie jako środek eksplikacji idei, włącznie z historyczno-estetycznym ujęciem autora.

¹⁵ Б.И. Пуришев, *Литературная энциклопедия: в 11 т. 1929-1939*, т. VII: Изд-во «Сов. Энцикл.», Москва 1934, s. 273.

Szczególną obrazowością charakteryzują się wedle wszelkiego prawdopodobieństwa jednostki typu: *бакалавр, доктор-побулле, кводлибетарий*.

Не получив в университете даже степени бакалавра, поселился я дома в жалком положении тунейдца. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 37]

Доктор-побулле podkreślał negatywny stosunek do uniwersyteckiej rzeczywistości.

Докторами-побулле, doctores bullami, назывались лица, получившие учёную степень не путём законным, в университете, но по милости, дарованной императором, папою или князем. [В.Я. Брюсов, *Огненный ангел*, 2006, s. 401]

Briusow osiąga określony stopień metaforyzacji języka poprzez specyficzne postrzeganie bohatera, jego sposobu myślenia utartymi stereotypami funkcjonującymi w otaczającym go świecie, a także w pewnym konkretnym środowisku. Starannie dobrana leksyka jest zatem odzwierciedleniem pewnych idei autora, środkiem przenikania w głąb epoki oraz mentalności świata i jego przedstawicieli, wykładnikiem średniowiecznych kategorii ogólnokulturowych.

Egzotyzm w utworze *Ognisty anioł* Walerego Briusowa ulegają niejakiemu oswojeniu, niemniej jednak mistrzostwo pisarza, wycucie słowa oraz znajomość historii i kultury Europy, gwarantują czytelnikowi, że tekst powieści mieści się w duchu pokolenia, które zostało w niej przedstawione. Briusow próbuje przeniknąć do świata średniowiecza i zbudować artystyczny obraz mentalności człowieka XVI wieku, zbliżając się tym samym do mentalności bohatera poprzez prezentację konkretnych tendencji ogólnokulturowych, ogólnosocjalnych i minionych czasów.

W powieści Briusowa w ramach ograniczonej czasoprzestrzeni egzotyzm stają się zdecydowanie najważniejszym spośród środków wyrazu artystycznego. Częstokroć nie zdajemy sobie sprawy z tego, jak stary jest problem zapożyczeń obcojęzycznych i zapominamy, że zjawisko to od wieków poddawano krytycznym ocenom. Oceniali je negatywnie przede wszystkim puryści językowi. Nie zmienia to jednak faktu, że zapożyczenia były i zapewne pozostaną jednym z najczęstszych sposobów wzbogacania zasobów leksykalnych języka.

Egzotyzm *Ognistego anioła* utwierdziły mnie w przekonaniu, że ich użycie służy Briusowowi do odtworzenia kolorytu opisywanej epoki szesnastowiecznych Niemiec, stworzenia jej realistycznego obrazu, nawiązania do tradycji literackiej, do stylu epoki, nadania dziełu literackiemu oryginalności, a także wywołania określonego nastroju. Można zaryzykować stwierdzenie, że i w tym względzie Briusow wykazuje się nieby-

wał intuicją w doborze wyrazów odzwierciedlających klimat epoki, w której toczy się akcja powieści.

Ognisty anioł pozostanie utworem opartym na przebogatej dokumentacji źródłowej w różnych językach – przede wszystkim zaś na opracowaniach francuskich, niemieckich i rosyjskich – dotyczących magii, czarnoksiężstwa, procesów świętej inkwizycji, rozwoju kultury materialnej i duchowej ówczesnych Niemiec.

Wspomniane czynniki sprawiają, że czytelnik, sięgając po utwór, ma nieodparte wrażenie prawdziwości prezentowanego przez pisarza tematu. Wynika ona w dużej mierze ze sprawnego operowania słowem i symbolem, które stanowią klucz utworu.

EXOTICISMS IN *THE FIERY ANGEL* BY VALERY BRIUSOV

Summary

On the pages of the novel exotic loanwords were used to create the colour of the epoch and to depict its meaning. The exotic loanwords in *The Fiery Angel* assume the importance of symbols; this effect is achieved by Briusov mainly through dynamics, symbolism and metaphors. In Briusov's novel, within limited space-time continuum, the exotic loanwords become definitely the most important means of artistic expression. The exotic loanwords are here the means of representing the overall cultural phenomena of the whole medieval world and give the reality described by Briusov the specific colour. In my opinion, it is connected with the fact that Germany, where the story of the work is set, becomes the interest of Briusov first and foremost as a mirror of the Middle Ages with its historical undertone and the contradictions formed at the turn of the centuries. Unquestionably, the national cultures of the given epoch indicate or at least constitute the phenomenon of the world culture through the processes of mutual influence. Using exotic loanwords in a skillful way undoubtedly enriches Briusov's language adding variety to it, influencing the precision of the message in a positive way.